

12. *Ob uchrezhdenii Komiteta dlja vspomoshhestvovanija Konstantinopol'skim grekam, pribyvshim v Odessu — About the establishment of the Committee for the relief for Constantinople Greeks who arrived to Odessa (1821)*. Fund 1. Description 221. Case 4. Part 2. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti — State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).
13. NAROCHNICKIJ, A. L. et. al. (eds.) (1982) *Vneshnjaja politika Rossii XIX i nachala XX veka. Dokumenty Rossijskogo ministerstva inostrannyh del — Russia's foreign policy in 19 and early 20 century. Documents of the Russian Ministry of Foreign Affairs*. Moscow: Gospolitizdat. Vol. 13. (In Russian).
14. *Odesskij vestnik — Journal d'Odessa (1827)*. No. 46. (In Russian).
15. *Ob uchrezhdenii Komiteta dlja vspomoshhestvovanija Konstantinopol'skim grekam, pribyvshim v Odessu — About the establishment of the Committee for the relief for Constantinople Greeks who arrived in Odessa (1821)*. Fund 1. Description 221. Case 4. Part 4. Derzhavnyy Arkhiv Odeskoyi Oblasti — State Archives of Odessa region. Odessa. (In Russian).

Надійшла до редакції 13 жовтня 2015 р.

УДК 94(477)(05):291.71«1878/1914»

А. І. Федорова

**«КИШИНІВСЬКІ ЄПАРХІАЛЬНІ ВІДОМОСТІ»
ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ СТАРООБРЯДЦІВ
В ПІВДЕННІЙ БЕССАРАБІЇ**

Одеський національний політехнічний університет,
пр-т Шевченка, 1, м. Одеса, 65044, Україна

Федорова Алла Іванівна, к. і. н., доцент, доцент кафедри історії та етнографії України, e-mail: alla_F2006@ukr.net

АНОТАЦІЯ

Матеріали «Кишинівських єпархіальних відомостей» становлять цінне джерело для вивчення старообрядництва Південної Бессарабії. Зазначений регіон був включений до складу Російської імперії 1878 р., а з 1879 р. на сторінках журналу регулярно з'являються статті про старообрядців.

Кишинівська православна єпархія вела роботу щодо навернення іновірців (в т. ч. і старообрядців) до своєї церкви. Тому найбільш повна інформація про старообрядців міститься в місіонерських зві-

тах, що друкувалися в журналі майже щорічно. Звіти в основному подані в структурованому вигляді, з них ми черпаємо статистичні дані щодо старообрядців; історичні відомості про виникнення і поширення старообрядництва, про культові споруди; про стан старообрядців у розумовому, моральному і матеріальному відношенні, їх керівників; про книги та рукописи, що зустрічаються серед них; про умови, що сприяють підтриманню та розвитку старообрядництва; ставлення до православних; про результати діяльності місіонерів за звітний період тощо.

Місіонери друкували й окремі бесіди зі старообрядцями, аналізували їх друковані видання для захисту віри тощо. Незважаючи на активну протидію роботі місіонерів, все ж їм вдалося приєднати до синодальної церкви навіть невеличку частку «старообрядницької еліти». Завдяки зусиллям Ф. Воловея 1895 р. в Ізмаїлі було відкрито єдиновірську парафію.

Таким чином, зі статей «Кишинівських єпархіальних відомостей» ми можемо почерпнути різноманітну інформацію з життя старообрядців Південної Бессарабії з 1878 року до початку Першої світової війни.

Ключові слова: «Кишинівські єпархіальні відомості»; старообрядці; місіонери; Південна Бессарабія.

А. И. Федорова

**«КИШИНЕВСКИЕ ЕПАРХИАЛЬНЫЕ ВЕДОМОСТИ»
КАК ИСТОЧНИК ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ИСТОРИИ
СТАРООБРЯДЦЕВ В ЮЖНОЙ БЕССАРАБИИ**

Одесский национальный политехнический университет,
пр-т Шевченко, 1, г. Одесса, 65044, Украина

Федорова Алла Ивановна, к. и. н., доцент, доцент кафедры истории и этнографии Украины, e-mail: alla_F2006@ukr.net

АННОТАЦИЯ

Материалы «Кишиневских епархиальных ведомостей» представляют ценный источник для изучения старообрядчества Южной Бессарабии. Указанный регион был включен в состав Российской империи в 1878 г., а с 1879 г. на страницах журнала регулярно появляются статьи о старообрядцах.

Кишиневская православная епархия проводила работу по обращению иноверцев (в т. ч. и старообрядцев) к церкви. Наиболее полная информация о них содержится в миссионерских отчетах как общих, так и непосредственно по южному региону Кишиневской епархии. Отчеты в основном поданы в структурированном

виде, из них мы черпаем статистические данные по старообрядцам; исторические сведения о возникновении и распространении старообрядчества, о культовых сооружениях; о состоянии старообрядцев в умственном, нравственном и материальном отношениях, их руководителях; о книгах и рукописях, встречаемых среди них; об условиях, благоприятствующих поддержанию и развитию старообрядчества; об отношении к православным; о результатах деятельности миссионеров за отчетный период и т. д.

Миссионеры публиковали и отдельные беседы со старообрядцами, анализировали их печатные издания, направленные на защиту веры, и т. д. Несмотря на активное противодействие работе миссионеров все же им удалось присоединить к синодальной церкви даже небольшую часть «старообрядческой элиты». Благодаря усилиям Ф. Воловея в 1895 г. в Измаиле был открыт единоверческий приход.

Таким образом, из статей «Кишиневских епархиальных ведомостей» мы можем почерпнуть разнообразную информацию из жизни старообрядцев Южной Бессарабии с 1878 года до начала Первой мировой войны.

Ключевые слова: «Кишиневские епархиальные ведомости»; старообрядцы; миссионеры; Южная Бессарабия.

A. I. Fedorova

«CHISINAU DIOCESAN BULLETIN» AS A SOURCE FOR STUDYING THE HISTORY OF THE OLD BELIEVERS IN SOUTHERN BESSARABIA

Odessa National Polytechnic University,
1, Shevchenko avenue, Odessa, 65044, Ukraine

Fedorova Alla Ivanivna, PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of History and Ethnography of Ukraine, e-mail: alla_f2006@ukr.net

ABSTRACT

The materials of Chisinau Diocesan Bulletin represent a valuable source for the study of the Old Believers in Southern Bessarabia. This region was included into the Russian Empire in 1878, and since 1879 the magazine regularly has published articles about the Old Believers.

Chisinau Orthodox diocese conducted work on conversion of infidels (including Old Believers) to its church. Thus, the most complete information about them is contained in the missionary statements, which were published in a journal almost on a monthly basis. The reports are generally filed in a structured way, and we derive sta-

tistics on the Old Believers from them; historical information about the origin and the distribution of the Old Believers, of the religious buildings, about the conditions of the Old Believers in mental, moral and material sense; books and manuscripts found among them; conditions that help to maintain and develop the Old Believers; attitude to the Orthodox; missionaries' acting during the reporting period, etc.

Also missionaries published individual conversations with the Old Believers, analyzed their publications aimed at the defense of the faith, etc. In spite of the active opposition to the missionaries, they were able to join a small part of the «Old Believers elite» to the Synod of the Church. Thanks to the F. Volovey's efforts in 1895 Edinoverie Parish was opened in Izmail.

Thus, from the articles of Chisinau Diocesan Bulletin, we can learn a variety of information about the Old Believers' life in the Southern Bessarabia from 1878 until the outbreak of World War II.

Key words: Chisinau Diocesan Bulletin; Old Believers; missionaries; Southern Bessarabia.

«Кишинівські епархиальні відомості» — перший журнал, що видавався в Бессарабії. Він виходив з 1 липня 1867 р., і під цією назвою відомий до липня 1917 р. «Кишинівські епархиальні відомості» (далі — КЄВ) склалися з двох відділів: офіційного та неофіційного. Матеріали, що друкувалися на сторінках журналу, є цінним джерелом для вивчення православ'я, в т. ч. старообрядництва. В Кишинівській епархії старообрядці особливо компактно проживали в південному регіоні, в Ізмаїльському повіті, який і викликає наш інтерес.

Журнальні статті, надруковані в КЄВ, звертають на себе увагу дослідників православ'я. Спільними зусиллями Одеського національного університету та бібліотеки підготовлено бібліографічний показник з історії православ'я на Півдні України [1], в якому міститься окремий розділ «Старообрядці», куди увійшли статті і з КЄВ. Є. Румянцев опублікував бібліографічний показник праць безпосередньо з історії старообрядництва [2]. Дослідники провели кропітку роботу, але показники є не зовсім повними, часом переплутаний відділ видання, у Є. Румянцева не завжди точно вказані рік видання, номер тощо.

В поданій статті ми окреслимо коло питань, які дослідники можуть почерпнути з матеріалів КЄВ та стануть їм в пригоді при вивченні історії старообрядництва Південної Бессарабії. Звісно, до цього матеріалу науковці повинні ставитися критич-

но, адже він подається православними місіонерами, з упевненим, суб'єктивним підходом до іновірців.

Статті відносно старообрядців Південної Бессарабії регулярно друкуються на сторінках КСВ після приєднання 1878 р. вказаної території за Берлінським трактатом до Російської імперії. Однак поодинокі статті з'являлися і раніше: так, 1873 р. в журналі надрукований уривок з праці єпископа Мельхіседека стосовно положення липован в Румунії, у складі якої знаходилася і Бессарабія [3].

Після приєднання цієї території до Російської імперії був зроблений огляд старообрядців (чисельність, культові споруди, клір тощо) [4], також єпископ Кишинівський та Хотинський Павло (Лебедев) відвідав окремі старообрядницькі поселення Ізмаїльського повіту (Жабрієни, Вилково, Кілія, Подковка, Муравльовка), де його зустрічали священники (окрім Муравльовки, де священник був відсутній) з мирянами з почестями, єпископ був вражений церквами старообрядців. Під час бесід закликав їх приєднатися до православ'я (синодального) [5].

1886 р. архієпископ Сергій (Ляпідевський) започаткував установу місіонерів в Бессарабії [6, с. 488]. 1892 р. був створений Місіонерський комітет Кишинівської єпархії для нагляду за діяльністю місіонерів та координації їх роботи.

1–7 червня 1893 р. відбувся перший з'їзд місіонерів Кишинівської єпархії, про що відповідно було надруковано в журналі [6]. Перш ніж розповісти про роботу з'їзду, був зроблений короткий огляд історії виникнення та розвитку старообрядництва та сектантства в Бессарабії (поява, особливості положення, утвердження Ізмаїльської єпархії, скликання собору окружників та протиокружників в Кишиневі 6 травня 1887 р. тощо). Зазначалось: *«...в Измаильском... уезде раскольники и сектанты, как и православные, довольно зажиточны. Несмотря однако на свои достаточные материальные средства, раскольники ежегодно получают из Москвы, Петербурга и других мест России от своих единомышленников большие суммы на содержание монастырей, украшение церквей и для раздачи своим бедным. К выдающимся особенностям жизни раскольников и сектантов относится сплоченность и единство между ними во всех отношениях. Кроме того, у раскольников особенно силь-*

но проявляется дух церковности: исправное посещение церкви, строгое исполнение установленных церковных о постах, об истовом крестном знамени и тому подобное» [6, с. 521–522]. Вищезазначене, звісно, заважало роботі місіонерів.

Найбільш ґрунтовний та систематизований матеріал ми черпаємо з місіонерських звітів, що друкувалися у журналі [7–12]. З них ми дізнаємося про особистий склад місіонерів та зміни, що сталися в поточному році; статистичні відомості про старообрядців; історичні дані про виникнення та поширення старообрядництва в тому чи іншому регіоні, про їх культові споруди, релігійні зібрання; про стан старообрядців в розумовому, моральному та матеріальному відношеннях, їх «вожаків»; книги та рукописи, що зустрічалися серед них; умови, що сприяли підтримці та розвитку старообрядництва, та зворотні заходи — бесіди місіонерів, література, що ними розповсюджувалася; ставлення до православних; результати діяльності місіонерів за звітний рік тощо.

Коли місіонер південного регіону Феодосій Воловей був переведений до північного регіону, його місце зайняв Іоаков Матвеев і на 7 років наступило відносно затишшя. На сторінках КСВ майже не друкуються звіти місіонера південного регіону, за виключенням звіту за 1907 р., в якому, до речі, вже зустрічається назва «старообрядець» замість «розкольник» [13], що свідчить про зміну політики в країні. Повернувшись, Ф. Воловей знову прийнявся за активну роботу, про що говорять його «щоденники» [14] та доволі ґрунтовні та добре структуровані звіти [15].

Одним з основних пунктів роботи місіонерів були бесіди зі старообрядцями, з 1890 р. започатковуються публічні бесіди щодо предмету віри зі старообрядцями [16; 12, с. 128]. Останні намагалися захищати свою віру, ієрархію, в чому їм допомагали впливові старообрядці та відомі старообрядницькі начотники, наприклад міліонер Морозов, московський архієпископ Іоанн Картушин, О. Швецов, М. Бриліантов, К. Перетрухін, І. Усов, брати Мельникови, що відвідували регіон або з власної волі, або спеціально викликалися задля участі у дискусіях [8, с. 296; 17; 9, с. 8; 12, с. 125; 18, с. 1429]. З Москви навіть був направлений спеціальний місіонер для Херсонської та Бессарабської губерній для захисту старообрядництва — Т. Г. Фе-

доров, про якого на сторінках КЄВ писали: *«дерзкий молодой человек, много и очень много о себе воображающий и потому тщеславный гордец, самохвал, задира...»* [19, с. 103]. Міцності старообрядництва сприяли також газети «Древняя Русь» Ніколи Чернишова, «Слово Правды» Феодора Мельникова [10, с.445; 20], інші іноземні видання, посередниками в розповсюдженні яких виступали, наприклад, ігумен Петропавлівського монастиря Галактіон та кагульський купець 2-ї гільдії Іван Петрович Овчинніков (брат Пафнутія Овчиннікова), через яких поступали, головним чином, видання Мануїлівського старообрядницького монастиря та Браїлівського Братства Покрова Пресвятої Богородиці [10, с. 444]. Серед старообрядців отримали поширення своєрідні посібники для боротьби з православними місіонерами, наприклад, «Истинность старообрядствующей иерархии противу возводимых на нее обвинений» О. Швецова та ін. [21]

У березні 1899 р. затверджена посада місіонера південного регіону, яку зайняв Феодосій Воловей. В Жебріянах 10 жовтня 1899 р. він проводив бесіду в приміщенні місцевого училища зі священником м. Маяк Василем Іоанном Рязановим (колишнім місцевим уставщиком), якого старообрядці поважали, *«...он, даже по признанию Анастасия Измаильского (старообрядницького єпископа. — А. Ф.), играет видную роль в среде старообрядцев: часто является депутатом на собраниях... выступает в разных местах и учреждениях защитником старообрядческих интересов и отличается большею, сравнительно с остальными бессарабскими и херсонскими попами, начитанностью и даром слова»* [22, с. 170]. 10 травня 1900 р. Ф. Воловей відвідав Петропавлівський монастир, де знову мав бесіду з В. Рязановим [23].

До синодальної церкви зі старообрядництва переходили під впливом бесід, літератури, що розповсюджували протирозкольницькі місіонери, і доволі значущі особи у старообрядничтві регіону, свого роду «еліта»: Дій Несторович Качалкін, повірений з боку некрасівців, найближчий радник та співробітник єп. Анастасія; Ферапонт Савович Івлєв — син старообрядницького священника м. Березовки Ананьївського повіту Херсонської губ., старообрядницький вчитель в Старій Некрасівці [12, с. 130–131]; Пімен, келейник єп. Анастасія; Іраклій, священно-

діакон Кугурлуйського Архангело-Михайлівського монастиря; Аггей Іванович Іванов, купець, попечитель Ізмаїльської Різдвяної церкви; Авраамій Осипов, священноінок Кугурлуйського монастиря [24, с. 417]; Анатолій (Андрій Іванович Кірілло), священноінок Петропавлівського, останнім часом Архангело-Михайлівського монастиря [25]. Щоб запобігти таким явищам, старообрядці йшли на хитрість, наприклад: *«В Измаиле начетчик Ермил Кастюков, уставщик Рождественской церкви Даниил Колесников и начетчик — учитель города Килии Мартин Соловьев усомнились было в истинности старообрядчества и готовы были присоединиться к православию. Что же предпринимает старообрядчество для того, чтобы удержатъ поименованных людей в тьме раскола? Они Ермила Кастюкова выдвинули в попы к старообрядческой церкви города Кагула, Мартина Соловьева назначили в Вилково учителем с жалованьем 300 рублей в год, а Даниила Колесникова считаю первым кандидатом на священство. Понятно, что после сего рвение указанных лиц к православию охладело»* [11, с. 445].

Зі сторінок журналу довідуємося і про внутрішні свари в середовищі старообрядців, що, безумовно, було на користь місіонерам. 1908 р. в Вилковому стався розбрат через протоіерея. Після смерті Леонтія Семібратнева старшим священником призначений Євфимій Тихонов, людина твереза, начитана, живописець, позолотник, фотограф, а молодшим — Іоанн Суслов, який будь-якими засобами намагався стати протоіереєм. Його підтримував старообрядницький архієпископ Петро (начебто через подарунки), через що вилковська громада була обурена, надсилала скарги на Петра до Москви. Але справа не вирішувалася, навпаки, в жовтні 1908 р. архієпископ відсторонив від священнодійства Євфимія та відлучив від церкви п'ятьох членів церковної ради [26].

За ініціативою Ф. Воловея 19 лютого 1895 р. в Ізмаїлі була відкрита єдиновірська парафія з самостійним причтом (священник — Єрмолай Андреев Душаков, псаломщик — Потапій Гурев Єров [8, с. 335]). Єдиновірцям тимчасово надавалось право здійснювати богослужіння в Свято-Нікольській кріпосній (фортечній) церкві м. Ізмаїла, куди добиратися було дуже складно, особливо при поганих природних умовах. 2 жовтня 1896 р. була освячена дерев'яна церква на цегляному фундаменті, яка

через 5 днів згоріла. Але вона була застрахована, і на отриману страховку (12500 крб.) за 1897–1989 рр. була збудована нова кам'яна церква. Іконостас нового храму прикрашений іконами, написаними здебільшого єдиновірським псаломщиком П. Г. Серовим та старообрядцем Стояновим. 16 листопада 1898 р. церква освячена преосвященним Аркадієм [18, с. 1430; 27]. Єдиновірська церква, так само як і греко-католицька для папи римського, мала бути своєрідним перехідним містком у досягненні мети синодальної церкви.

Дещо особіно стоїть праця Г. Бахталовського «Посад Вилков» [28], надрукована в КЄВ. Ця робота ґрунтується на документах Вилковської посадської управи, Свято-Нікольської церкви та усних спогадах старожилів та представляє цінне джерело не тільки для істориків, а й для етнографів. В роботі аналізується поселення запорожців та старообрядців, їх церкви, називаються імена священників, посадських голів, які були переважно зі старообрядців. Зазначається, що після 1812 р. кількість старообрядців значно перевищує українців. В роботі характеризується також побут та культура мешканців посада.

Отже, місіонерські звіти дають можливість охарактеризувати різноманітні аспекти життя, діяльності, культури та побуту старообрядців Південної Бессарабії впродовж 1878–1914 рр.: динаміку чисельності старообрядців по населених пунктах; отримати уявлення про їх культурні споруди, причини, через які старообрядці саме Ізмаїльського повіту почувалися більш впевненими; проаналізувати запровадження єдиновір'я в регіоні; побачити роботу протироскольніцьких місіонерів та її результати тощо.

Література та джерела

1. Розвиток православ'я на Півдні України кінець XVIII — початок XX ст. (на матеріалах Херсонської губернії та Південної Бессарабії): бібліографічний покажчик / автори-упорядники В. В. Самодурова, Н. М. Діанова, В. С. Кочмар. — Одеса: Астропринт, 2010. — 440 с.
2. Румянцев Е. Старообрядческая тематика на страницах «Кишиневских епархиальных ведомостей» [Электронный ресурс] / Евгений Румянцев. — Режим доступа: http://www.bessarabia.ru/old_s5.htm.
3. Мельхиседек, епископ. Статистические сведения о раскольниках (липованах) в Молдо-Валахии (Румынии) // Кишиневские

- епархиальные ведомости (далее — КЕВ). — 1873. — Отд. неоф., № 2. — С. 66–78.
4. Раскольники в новоприсоединенном участке Бессарабии // КЕВ. — 1879. — Отд. неоф., № 15. — С. 614–616.
  5. Посещение Его Высокопреосвященством [Павлом] селений Измаильского уезда, обитаемых раскольниками, при обозрении церквей Кишиневской епархии в апреле и мае 1880 г. // КЕВ. — 1880. — Отд. неоф., № 20. — С. 1007–1009.
  6. Первый съезд миссионеров Кишиневской епархии в г. Кишиневе с 1-го по 7-е июня 1893 года // КЕВ. — Отд. неоф., 1893. — № 14. — С. 471–478; № 15. — С. 487–496; № 16. — С. 519–528.
  7. Стадницкий А. Состояние раскола и сектантства в Бессарабии [1887 г.] / Авксентий Стадницкий // КЕВ. — 1888. — Отд. неоф., № 8. — С. 321–327; № 9. — С. 339–349; Его же. Состояние раскола и сектантства в Бессарабии по миссионерским отчетам за 1888 г. // КЕВ. — 1889. — Отд. неоф., № 8. — С. 347–360; № 9. — С. 395–417; То же за 1889 г. // КЕВ. — 1890. — Отд. неоф., № 14–15. — С. 628–654; № 16. — С. 683–696; То же за 1890 г. // КЕВ. — 1891. — Отд. неоф., № 16. — С. 475–493; № 17. — С. 505–524; Извлечение из отчета миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1893 год // КЕВ. — 1894. — Отд. оф., № 16. — С. 245–262; Отчет миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1894 год // КЕВ. — 1895. — Отд. оф., № 13. — С. 179–188; № 14–15. — С. 244–256; № 16 — С. 277–280; № 18. — С. 320–326; № 19. — С. 369–372; Отчет миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1896 год // КЕВ. — 1897. — Отд. оф., № 18. — С. 396–402; № 19. — С. 412–415; В. Козак. Отчет миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1898 год / В. Козак // КЕВ. — 1899. — Отд. оф., № 24. — С. 704–714; Отчет о деятельности миссионера южного района Кишиневской епархии за 1901 год // КЕВ. — 1902. — Отд. оф., № 5. — С. 145–156; Воловей Ф. Раскол и противораскольная деятельность в южной части Бессарабии в 1903 г. / Феодисий Воловей // КЕВ. — 1906. — № 6. Приложение. — С. 1–18.
  8. Отчет миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1895 год // КЕВ. — 1897. — Отд. оф., № 12. — С. 211–217; № 14. — С. 293–298; № 15. — С. 326–340.
  9. Козак В. Извлечение из отчета миссионерского Комитета Кишиневской епархии за 1897 год / В. Козак // КЕВ. — 1899. — Отд. оф., № 1–2. — С. 4–11; № 3. — С. 52–59.
  10. Воловей Ф. Отчет епархиального миссионера южного района Кишиневской епархии за 1899 год / Ф. Воловей // КЕВ. — 1900. — Отд. оф., № 20. — С. 439–450.
  11. То же за 1900 год // КЕВ. — 1901. — Отд. оф., № 18. — С. 433–452.
  12. Раскол и противораскольная деятельность в южной части Бессарабии в 1902 году, по отчету миссионера священника Феодо-

- сия Воловоя / Ф. Воловей // КЕВ. — 1903. — Отд. неоф., № 5. — С. 121–131.
13. Матвеев Я. Отчет о состоянии раскола и миссионерской деятельности в южном миссионерском районе Кишиневской епархии за 1907 год / Я. Матвеев // КЕВ. — 1908. — Отд. неоф., № 33. — С. 1211–1215.
  14. Из «Дневника» миссионера священника Феодосия Воловоя за 1911 год // КЕВ. — 1911. — Отд. неоф., № 17. — С. 7 01–709; № 18. — С. 739–742; № 21. — С. 838–740; № 23. — 901–910; № 39. — С. 1372–1382; 1912. — № 3. — С. 57–71; То же за 1912 год // КЕВ. — 1912. — Отд. неоф., № 22–23. — С. 761–768; № 30–31. — С. 900–915.
  15. Воловей Ф. Раскол и противораскольническая миссионерская деятельность в Кишиневской епархии в 1912 году / Ф. Воловей // КЕВ. — 1913. — № 22–23. Приложение. — С. 1–36; То же в 1913 году // КЕВ. — 1914. — № 21–22. Приложение. — С. 1–41.
  16. Михул К. Беседа с глаголемыми старообрядцами, принимающими белокриницкое священство, в селе Карячке, измаильского уезда / К. Михул // КЕВ. — 1888. — Отд. неоф., № 4. — С. 159–166; Праведный В. Жебриянские старообрядцы (Из записок сельского учителя) / В. Праведный // КЕВ. — 1891. — Отд. неоф., № 16. — С. 493–497; Маргаритов С. Собеседования со старообрядцами в г. Измаиле / С. Маргаритов // КЕВ. — 1894. — Отд. неоф., № 10. — С. 312–319; № 11. — С. 353–359; № 12. — С. 381–394; Воловей Ф. Беседа с двумя старообрядческими попами города Килии: окружническим Иваном Черновым и противокружническим Илларионом Никитиным / Ф. Воловей // КЕВ. — 1901. — Отд. неоф., № 9. — С. 195–204; Из миссионерской деятельности в Измаильском уезде // КЕВ. — 1891. — Отд. неоф., № 1. — С. 18–21.
  17. Воловей Ф. Разбор объяснения старообрядца по поводу ответа К. П. Победоносцева на поступившую на Высочайшее Имя телеграмму от Измаильских старообрядцев / Ф. Воловей // КЕВ. — 1897. — Отд. неоф., № 9. — С. 236–237.
  18. Пархомович И. Краткий исторический очерк противораскольнической миссии в Кишиневской епархии с 1813 до 1910 года / И. Пархомович // КЕВ. — 1909. — Отд. неоф., № 33–34. — С. 1328–1363; № 35–36. — С. 1403–1443; № 37–38. — С. 1499–1544.
  19. Софронович И. старообрядческий миссионер в посаде Вилкове / И. Софронович // КЕВ. — 1910. — Отд. неоф., № 4. — С. 101–112.
  20. Воловей Ф. Разбор раскольнической брошюры «Нечто об единоверии и единоверцах (Издание газеты «Слово Правды»)» / Ф. Воловей // КЕВ. — 1898. — Отд. неоф., № 9. — С. 268–279.
  21. Праведный В. Из жизни бессарабских раскольников / В. Праведный // КЕВ. — 1892. — Отд. неоф., № 11. — С. 258–260; I. П. Несколько слов по поводу книги: «Истинность старообрядствующей иерархии противу возводимых на нее обвинений». Издание свя-

- щенноинока Арсения // КЕВ. — 1887. — Отд. неоф., № 15. — С. 582–592.
22. Воловей Ф. Беседа в селении Жубрианах, Измаильского уезда, с старообрядческим попом города Маяк, Херсонской губернии Василием Резановым / Ф. Воловей // КЕВ. — 1902. — Отд. неоф., № 9. — С. 169–180.
  23. Воловей Ф. Беседа, бывшая в Петропавловском монастыре 10-го мая 1900 года / Ф. Воловей // КЕВ. — 1902. — Отд. неоф., № 12. — С. 268–275.
  24. Воловей Ф. Беседа с Анастасием, глаголемым епископом Измаильским / Ф. Воловей // КЕВ. — 1902. — Отд. неоф., № 18. — С. 405–418.
  25. Воловей Ф. Присоединение к святой церкви глаголемого старообрядческого священника Анатолия / Ф. Воловей // КЕВ. — 1904. — Отд. неоф., № 7. — С. 85–91.
  26. Старообрядчество в посаде Вилково // КЕВ. — 1909. — Отд. неоф., № 15–16. — С. 781–785.
  27. Воловей Ф. Освящение новосооруженного единоверческого храма в городе Измаиле / Ф. Воловей // КЕВ. — 1898. — Отд. неоф., № 6. — С. 161–165.
  28. Бахталовский Г. Посад Вилков. Историко-статистический и бытовой очерк / Г. Бахталовский // КЕВ. — 1881. — Отд. неоф., № 3. — С. 102–117; № 4. — С. 144–171; № 8. — С. 246–273; № 11. — С. 401–425; № 13. — С. 498–521; № 20. — С. 908–917; 1882. — № 4–5. — С. 231–237; № 6. — С. 350–363; № 9. — С. 462–475; № 13. — С. 706–725; № 14. — С. 760–771; № 15. — С. 812–826; № 20. — С. 1122–1135; № 21. — С. 1160–1171.

REFERENCES

1. SAMODUROVA, V. V., DIANOVA, N. M. & KOCHMAR, V. S. (2010) *Rozvytok pravoslav'ya na pivdni Ukrayiny kinets' XVIII — pochatok XX st. (na materialakh Khersons'koyi huberniyi ta Pivdennoyi Bessarabiyi): bibliorafichnyy pokazhchyk — The development of Orthodoxy in Ukraine south in the end of XVIII — XX centuries. (Based on materials of Kherson province and Southern Bessarabia): bibliography.* Odessa: Astroprint. (In Ukrainian).
2. RUMJANCEV, E. (n. d.) *Staroobryadcheskaja tematika na stranichah «Kishinevskih eparhial'nyh vedomostej» — Old Believers' theme on the pages of Chisinau Diocesan Bulletin* [Online] Available from: http://www.bessarabia.ru/old_s5.htm. [Accessed: 26/11/2015]. (In Russian).
3. MELKHISEDEK, Bishop (1873). *Statisticheskie svedenija o raskol'nikah (lipovanah) v Moldo-Valahii (Rumynii) — Statistical information about dissenters (Lipovans) in Moldo-Wallachia (Romania).* *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 2. pp. 66–78. (In Russian).

4. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1879) Raskol'niki v novoprisoedinennom uchastke Bessarabii — Believers in the newly attached area of Bessarabia. No 15. pp. 614–616. (In Russian).
5. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1880). Poseshenie Ego Vysokopreosvjashhenstvom selenij Izmail'skogo uezda, obitaemyh raskol'nikami, pri obozrenii cerkvej Kishinevskoj eparhii v aprele i mae 1880 g. — Visiting of His Eminence villages of Izmail district, inhabited dissenters at Revue churches of the diocese of Chisinau in April and May 1880. No 20. pp. 1007–1009. (In Russian).
6. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1893) Pervyj sez d missionerov Kishinevskoj eparhii v g.Kishineve s 1-go po 7-e ijunja 1893 goda — The First Missionary Congress of the Diocese of Chisinau in Chisinau from 1st to 7th June 1893. No 14. pp. 471- 478; *Ibid.* No 15. pp.487–496; *Ibid.* No 16. pp. 519–528. (In Russian).
7. CTADNICKIJ, A. (1888) Sostoyanie raskola i sektantstva v Bessarabii — Status of division and sectarianism in Bessarabia. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 8. pp. 321–327; *Ibid.* No 9. pp. 339–349; CTADNICKIJ, A. (1889) Sostoyanie raskola i sektantstva v Bessarabii po missionerskim otchetam za 1888 g. — Status of division and sectarianism in Bessarabia in missionary reports for 1888. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 8. pp. 347–360; *Ibid.* No 9. pp. 395–417; CTADNICKIJ, A. (1890) Sostoyanie raskola i sektantstva v Bessarabii po missionerskim otchetam za 1889 g. — Status of division and sectarianism in Bessarabia in missionary reports for 1889. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 14–15. pp. 628–654; *Ibid.* No 16. pp. 683–696; CTADNICKIJ, A. (1891) Sostoyanie raskola i sektantstva v Bessarabii po missionerskim otchetam za 1890 g. — Status of division and sectarianism in Bessarabia in missionary reports for 1890. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 16. pp. 475–493; *Ibid.* No 17. pp. 505–524; *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1894) Izvlechenie iz otcheta missionerskogo Komiteta Kishinevskoj eparhii za 1893 god — Extract from the report of the Committee of the Missionary Diocese of Kishinev on 1893. No 16. pp. 245- 262; *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1895) Otchet missionerskogo komiteta Kishinevskoj eparhii za 1894 god — Report of the Committee of the Missionary Diocese of Chisinau for 1894. No 13. pp. 179–188; *Ibid.* No 14–15. pp. 244–256; *Ibid.* No 16. pp.277–280; *Ibid.* No 18. pp. 320–326; No 19. pp. 369–372; *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1897) Otchet missionerskogo komiteta Kishinevskoj eparhii za 1896 god — Report of the Committee of the Missionary Diocese of Chisinau

- for 1896. No 18. pp. 396–402; *Ibid.* No 19. pp. 412–415; KOZAK, V. (1899) Izvlechenie iz otcheta Missionerskogo komiteta Kishinevskoj eparhii za 1897 god — Report of the Committee of the Missionary Diocese of Kishinev of 1898. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No № 24. pp. 704–714; *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1902) Otchet o deyatelnosti missionera yuzhnogo rajona Kishinevskoj eparhii za 1901 god — The report on the activities of the missionary diocese of the southern district of Chisinau for 1901. No 5. pp. 145–156; VOLOVEJ, F. (1906) Raskol i protivoraskol'nicheskaja missionerskaja dejatel'nost' v Kishinevskoj eparhii v 1912 godu — Split and activities against separatist in the southern part of Bessarabia in 1903. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 6. Supplement. pp. 1–18. (In Russian).
8. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* (1897) Otchet missionerskogo komiteta Kishinevskoj eparhii za 1895 god — Report of the Committee of the Missionary Diocese of Chisinau for 1895. No 12. pp. 211–217; No 14. pp. 293–298; No 15. pp. 326–340. (In Russian).
9. KOZAK, V. (1899) Izvlechenie iz otcheta missionerskogo komiteta Kishinevskoj eparhii za 1897 god — Extract from the report of the committee of the Missionary Diocese of Kishinev for the 1897. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 1–2. pp. 4–11; *Ibid.* No 3. pp. 52–59. (In Russian).
10. VOLOVEJ, F. (1900) Otchet eparxialnogo missionera yuzhnogo rajona Kishinevskoj eparhii za 1899 god — Report of diocesan missionary diocese of the southern district of Kishinev report for the 1899. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 20. pp. 439–450. (In Russian).
11. VOLOVEJ, F. (1901) Otchet eparxialnogo missionera yuzhnogo rajona Kishinevskoj eparhii za 1900 god — Report diocesan missionary diocese of the southern district of Kishinev report for the 1900. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 18. pp. 433–452. (In Russian).
12. VOLOVEJ, F. (1903) Raskol i protivoraskol'nicheskaja dejatel'nost' v juzhnoj chasti Bessarabii v 1902 godu, po otchetu missionera svjashhennika Feodosija Voloveja — Split and antisplitting activities in the southern part of Bessarabia in 1902, on the report of a missionary priest Theodosius Volovey. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 5. pp. 121–131. (In Russian).
13. MATVEEV, Ya. (1908) Otchet o sostoyanii raskola i missionerskoj deyatelnosti v yuzhnom missionerskom rajone Kishinevskoj eparhii za 1907 god — Report on the state of division and missionary work in the southern district of the Diocese of Chisinau for the 1907. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin.* No 33. pp. 1211–1215. (In Russian).

14. VOLOVEJ, F. (1911–1912) Iz «Dnevnika» missionera svjashhennika Feodosija Voloveja za 1911 god — From missionary priest's Diary Theodosius Volovey for 1911. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 17. pp. 701–709; *Ibid.* No 18. pp. 739–742; *Ibid.* No 21. pp. 838–740; *Ibid.* No 23. pp. 901–910; *Ibid.* No 39. pp. 1372–1382; *Ibid.* (1912) No 3. pp. 57–71; VOLOVEJ, F. (1912) Iz «Dnevnika» missionera svjashhennika Feodosija Voloveja za 1912 god — From missionary priest's Diary Theodosius Volovey for the 1912. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 22–23. pp. 761–768; *Ibid.* No 30–31. pp. 900–915. (In Russian).
15. VOLOVEJ, F. (1913) Raskol i protivoraskolnicheskaya missionerskaya deyatelnost v Kishinevskoj eparxii v 1912 godu — Split and antisplitting missionary activity in the diocese of Chisinau in 1912. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 22–23. Supplement. pp. 1–36; VOLOVEJ, F. (1914) Raskol i protivoraskolnicheskaya missionerskaya deyatelnost v Kishinevskoj eparxii v 1913 godu — Split and antisplitting missionary activity in the diocese of Chisinau in 1913. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 21–22. Supplement. pp. 1–41. (In Russian).
16. MIXUL, K. (1888) Beseda s glagolemymi staroobryadcami, primumayushhimi belokrinickoe svyashhenstvo, v sele Karyachke, Izmail'skogo uезда — Conversation with glagolemaya Old Believers, receiving the Belay Krinica priesthood, in the village of Koryak, Izmail district. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 4. pp. 159–166; PRAVEDNYJ, V. (1891) Zhebriyanskie staroobryadcy (iz zapisok selskogo uchitelya) — Zhebriyan's Old Believers (From the notes of the rural teachers). *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 16. pp. 493–497; MARGARITOV, S. (1894) Sobesedovaniya so staroobryadcami v g. Izmaile — Interviews with the Old Believers in Izmail. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 10. pp. 312–319; *Ibid.* No 11. pp. 353–359; *Ibid.* No 12. pp. 381–394; VOLOVEJ, F. (1901) Beseda s dvumya staroobryadcheskimi popami goroda Kili: okruzhnicheskim Ivanom Chernovym i protivokruzhnicheskim Illarionom Nikitinym — The conversation with the two Old Believer priests from Kiliya: Ivan Chernov and Hilarion Nikitin. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 9. pp. 195–204; *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. (1891) Iz missionerskoj deyatelnosti v Izmail'skom uезде — Missionary activity in Izmail district. No 1. pp. 18–21. (In Russian).
17. VOLOVEJ, F. (1897) Razbor objasneniya staroobryadca po povodu otveta K. P. Pobedonosceva na postupivshuju na Vysochajshee Imja telegrammu ot Izmail'skih staroobryadcev — Analysis of Old Believer explanations about the response to P. K. Pobedonostsev entered the

- Top Name telegram from Izmail Believers. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 9. pp. 236–237. (In Russian).
18. PARXOMOVICH, I. (1909) Kratkij istoricheskij ocherk protivoraskol'nicheskoi missii v Kishinevskoj eparhii s 1813 do 1910 — A brief historical sketch against separatist mission in Chisinau Diocese from 1813 until 1910. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 33–34. pp. 1328–1363; *Ibid.* No 35–36. pp. 1403–1443; *Ibid.* No 37–38. pp. 1499–1544. (In Russian).
19. SOFRONOVICH, I. (1910) Staroobryadcheskij missoner v posade Vilkove — Old Believers missionary in tenements in Vylkovo. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 4. pp. 101–112. (In Russian).
20. VOLOVEJ, F. (1898) Razbor raskol'nicheskoi broshjury «Nechto ob edinoverii i edinovercah (Izdanie gazety «Slovo Pravdy»)» — Analysis of the splitting booklet «Something about the commonness of religion and co-religionists (publication of the newspaper Word of Truth). *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 9. pp. 268–279. (In Russian).
21. PRAVEDNYJ, V. (1892) Iz zhizni bessarabskih raskol'nikov — From the Life of Bessarabian splitters. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 11. pp. 258–260; I.P. (1887) Neskol'ko slov po povodu knigi: «Istinnost' staroobryadstvujushhej ierarhii protivu vozvodimyh na nee obvinenij». Izdanie svjashhennoinoka Arsenija — A few words about the book: The truth Old-Believer's hierarchy constructed to resist her charges. Heieromonk's Arseny publication. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 15. pp. 582–592. (In Russian).
22. VOLOVEJ, F. (1902) Beseda v selenii Zhubrianah, Izmail'skogo uезда, s staroobryadcheskim popom goroda Majak, Hersonskoj gubernii Vasiliem Rezanovym — The conversation in the village Zhubrianah, Izmail district, with Old Believer's priest from the town Mayaki, Kherson province Vasiliy Rezanov. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 9. pp. 169–180. (In Russian).
23. VOLOVEJ, F. (1902) Beseda, byvshaja v Petropavlovskom monastyre 10-go maja 1900 goda — Conversation, that was in Petropavlovsk monastery on 10th of May, 1900. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 12. pp. 268–275. (In Russian).
24. VOLOVEJ, F. (1902) Beseda s Anastasiem, glagolemym episkopom Izmail'skim — Interview with Anastasiy called Izmail's bishop. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 18. pp. 405–418. (In Russian).
25. VOLOVEJ, F. (1904) Prisoedinenie k svjatoj cerkvi glagolemogo staroobryadcheskogo svjashhennika Anatolija — Accession of the

- called Old Believer priest Anatoly to the Holy Church. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 7. pp. 85–91. (In Russian).
26. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. (1909) Staroobryadchestvo v posade Vilkovovo — Old Believers in the tenements Vylkove. No 15–16. pp. 781–785. (In Russian).
27. VOLOVEJ, F. (1898) Osvjashhenie novosooruzhennogo edinovercheskogo hrama v gorode Izmaile — The consecration of the newly-built edinovercheskiy temple in the city of Izmail. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. No 6. pp. 161–165. (In Russian).
28. BAH TALOVSKIJ, G. (1881–1882) Posad Vilkov. Istoriko-statisticheskij i bytovoj ocherk — Posad Vilkov. Historical and statistical sketch and household. *Kishinevskie Eparhial'nye Vedomosti — Chisinau Diocesan Bulletin*. 1881. No 3. pp. 102–117, *Ibid.* No 4. pp. 144–171; *Ibid.* No 8. pp. 246–273; *Ibid.* No 11. pp. 401–425; *Ibid.* No 13. pp. 498–521; *Ibid.* No 20. pp. 908–917; *Ibid.* (1882) No 4–5. pp. 231–237; *Ibid.* No 6. pp. 350–363; *Ibid.* No 9. pp. 462–475; *Ibid.* No 13. pp. 706–725; *Ibid.* No 14. pp. 760–771; *Ibid.* No 15. pp. 812–826; *Ibid.* No 20. pp. 1122–1135. (In Russian).

Надійшла до редакції 2 листопада 2015 р.

ПЕРСОНАЛІЇ

УДК 94:655.41(477)(092)«18/19»

І. О. Демуз

КНИГОВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО (кінець XIX — початок XX ст.)

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., 08401, Україна

Демуз Інна Олександрівна, д. і. н., доц., завідувач кафедри доку-
ментознавства, e-mail: demuz_inna@ukr.net

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано книговидавничу діяльність одного з представників свідомої української інтелігенції, громадського та культурного діяча кінця XIX — початку XX ст. Петра Януаровича Стебницького. Він — знаний публіцист, видавець, організатор української фракції в Державній думі перших двох скликань, багаторічний секретар і голова «Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг», яке функціонувало в Петербурзі у 1898–1918 рр. Постать, життєвий і творчий шлях П. Я. Стебницького протягом тривалого часу для дослідників були під забороною; лише після 1990-х рр. почали вивчатися різні аспекти діяльності громадського діяча, у тому числі й його активна книговидавнича робота.

Відзначено вагому роль видавця у вітчизняному книгодрукуванні кінця XIX — початку XX ст., у складний період, коли україномовна книга знаходилася під забороною. На прикладі «Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг» під головуванням П. Я. Стебницького показано труднощі, з якими стикалися видавці україномовної продукції. Доведено, що за безпосереднього сприяння П. Я. Стебницького тогочасній свідомій інтелігенції все ж таки вдалося розгорнути плідну діяльність і зробити вагомий внесок у національне книгодрукування (брошури на сільськогосподарські, економічні, громадсько-політичні, історичні теми, белетристика тощо) та розповсюдження друкованої продукції серед населення.